

Hankovszky Tamás

Ki, ha ő nem?

Személyes megjegyzések egy szerencsétlen Pilinszky-nyilatkozathoz

Vigilia 86 (2021) 12. 953–955.

Nagyon fontos számomra Pilinszky János, mégsem tenném ki a szobámban a fényképét, mert egyet sem ismerek, amelyiken ne látnám idegennek, már-már ellenszenvesnek. Hiába szoktam meg, a hangját sem szeretem. Csak a verseit és a gondolatait érzem magamhoz nagyon közel, és meggyőződésem, hogy ebben az is közrejátszik, hogy katolikus vagyok. Nem egyszerűen egy katolikus, aki verseket is olvas, vagy aki utánajár bizonyos gondolatoknak, hanem katolikus olvasó és katolikus gondolkodó. Szerintem Pilinszky se egyszerűen költő és katolikus, ahogyan többször megismételt nyilatkozatában önmagát jellemezte, hanem igenis katolikus költő. Saját gyakorlatomból tudni vélem, milyen az, ha valaki katolikus gondolkodó, és ez is arra bátorít, hogy elutasítsam Pilinszky önértelmezését és azokat a szigorú kritériumokat is, amelyeket szem előtt tartott, amikor elhárította magától a „katolikus költő” címet.

A katolikus irodalomról a 60-as évek elején írt cikkeiben Pilinszky a katolicitást egyfajta teljességként értelmezte, olyan eszményként, amelynek korunk szentre és profánra hasadt világában egy író maradéktalanul csak akkor felelhetne meg, ha egyszerre szolgálná az egyház belső, szakrális életét, és szólítaná meg a kívülállókat. Annak azonban, hogy valaki katolikus írónak számíton, ekkoriban még nem volt feltétele, hogy mindkét szolgálatot ellássa. A 60-as évek második felében viszont az eszmény kettősségéből (és abból az új felvetésből, hogy megvalósításának feltétele az életszentség volna) már nemcsak Pilinszky híres nyilatkozatának szerény álláspontja következik, hogy ő maga legfeljebb költő lehet és katolikus, hanem burkoltan az is, hogy korának és szubkultúrájának nagy tiszteletben álló úgynevezett katolikus költői sem méltók erre a címre. E két következmény pedig együtt azt jelenti, hogy Pilinszky költészete, amely az eszményi teljesség másik oldalát képviseli, a katolicitás szempontjából az övékével egy megítélés alá esik.

Nem vitatom, hogy Pilinszkynek akkoriban szüksége lehetett önmaga ilyen pozicionálására. A célzatosan interpretált „katolikus költő” kifejezés elutasítása révén elhatárolódhatott a „szellemi minimalistáktól”, és olyan írókkal vállalhatott közösséget, mint Mauriac, mégpedig továbbra is az – új nyelvi formában megőrzött – „katolikus” jelző égisze alatt. Számomra azonban már nem sok jelentősége van annak, hogy a múlt század katolikus irodalmához viszonyítsam őt. Hajlamos vagyok inkább fordítva, az ő költészete felől értelmezni a „katolikus költő” fogalmát. Pilinszky Szent Ferencet tekintette eszményi katolikus költőnek, én Pilinszkyt. Nem gondolom, hogy az általa felállított teljességesezményből fakadó kritériumok

alkalmasak volnának a katolikus költészet meghatározására, de még ha el is fogadnám őket, tapasztalataim alapján akkor is katolikus költőnek kellene őt tekintenem. Versei ugyanis évtizedek óta segítenek nekem, hogy megfeleljek annak a hivatásomnak, amely az egyházban vár rám. Nemcsak az olyan versei, mint a *Harmadnapon* vagy az *Egyenes labirintus*, amelyek a hit igazságainak tanúsításaiként is olvashatók, és így akár azzal a féloldalas irodalommal is rokoníthatók, amely semmi mást nem akar, csak az egyház úgynevezett belső, szakrális életét szolgálni. Sok egészen más jellegű verse is hasonló szolgálatot tett nekem. Szerintem még az *Apokrif* is katolikus költemény, jóllehet címének megfelelően nem a hit kanonikus kifejezése. A „sehoh se vagy”, az „így indulok” vagy az „üres árok” a hívőknek *mint* hívőknek is a valósága, sőt igazsága.

Pilinszky kísérletét, hogy a katolikus költészetet egy olyan világra való tekintettel definiálja, amely szent és profán szférára hasadt, már csak azért sem tartom sikerültnek, mert azt feltételezi, hogy az egyház csak az egyik szférához tartozik, és a hívőket (legalábbis *mint* hívőket) más (sőt, akár más ihletből is származó) költészet szólítja meg, mint a kívülállókat. Pedig ha keresztény szempontból szabad egyáltalán a szenttől elkülönült profán szféráról beszélni, akkor az, amit az egyház „belső életének” vagy a hívők hitéletének nevezhetünk, ebben a szférában is történik (ahogy ezt máskor Pilinszky maga is kifejtette). Ha a katolikus irodalmat Pilinszky kezdeményezését követve „szerepe” vagy a művek által megszólított olvasók szempontjából akarjuk definiálni, szerintem inkább Claude Roy ismert aforizmájából érdemes kiindulni. Eszerint az „irodalom tökéletesen haszontalan: egyetlen haszna, hogy élni segít”. Ha ez igaz, akkor egy irodalom annyiban katolikus, amennyiben abban is segít, hogy katolikusként éljünk, és megfordítva: ha egy irodalom segít katolikusként élni, akkor az az irodalom katolikus. Az én olvasói perspektívámból tehát Pilinszky megkérdőjelezhetetlenül katolikus költőnek bizonyul.

Hasonló eredményre jutok, ha egymásra vonatkoztatom személyes tapasztalatomat arról, hogyan érvényesíti magát életünkben a kereszténységünk, illetve azt, amit éltrajzából és a gondolatait dokumentáló esszéiből Pilinszkyról tudok. Akár meghatározásként is elfogadható, hogy kereszténynek lenni nem mást jelent, mint Istent egy konkrét személyben, a Názáreti Jézusban szemlélni, és Jézushoz hasonulva, mintegy az ő pillantását követve egyre inkább Isten szemével látni a világot. Márpedig mennél inkább gyökeret verünk a kereszténységben, annál inkább abból fog fakadni az életünk is. Az olyan keresztények, mint Pilinszky, akik kisgyerekkoruk óta Jézust szemlélték, az ő talányos mondatait ízlelgették, az ő viselkedésén és sorsán tündöttek, akik nap mint nap Krisztus követőit látták maguk körül, és akik maguk is az *imitatio Christi* aktusaival kísérleteztek, az ilyen keresztények bármit tettek is, keresztényként

tették. Nem szentként, de mégis Krisztus követőiként. Olyannyira, hogy még a bűnben sem csak Istentől fordultak el, hanem önmagukkal, azzal a valakivel is meghasonlottak, aki Krisztushoz akar hasonulni. Az ilyen keresztények, ha művészek, nem alkothatnak másként, mint keresztényként, alkotásuk keresztény művészet, és ahhoz, hogy az legyen, nincsen szüksége rendkívüli transzcendens ihletettségre.

Ugyanígy érvényesül életünkben a katolicizmusunk is, amelyből (amennyiben nem ugyanazt jelenti, mint a kereszténység) a keresztény jézus-, isten- és világkép, illetve a keresztény élet és magatartás sajátos színezetű változata fakad. Mint esszéiből nyilvánvaló, Pilinszky-nél a tökéletesen elsajátított katolikus hagyomány rendkívüli vallási érzéssel párosult. Talán ebből fakadt, hogy a teljesség vagy egyetemesség értelmében azoknál is katolikusabb költő lehetett, akik közé felekezeti hovatartozása miatt sorolni szokták, és akiktől sokat idézett nyilatkozatában megkülönböztette magát. Az a nyelvi forma azonban, amellyel a megkülönböztetés érdekében a nyilatkozat él, szigorúan véve mégiscsak képtelenséget állít. Nincs olyan, hogy „költő és katolikus”; nincs költő a katolicizmusa nélkül. Még ha cselekedhetünk is a kereszténységünk ellenében, semmit nem tehetünk a kereszténységünktől függetlenül. Szerintem költők esetében csak két lehetőség van: valaki vagy költő, de nem katolikus, vagy katolikus költő, mégpedig pontosan annyira, mint amennyire katolikus.

Sokáig magam is hitelt adtam Pilinszky frappáns önértelmezésének. De ma már többet tudok arról, mint jelent katolikusnak lenni, mi segít abban, hogy az legyek, és hogyan van jelen mindabban, amit csinálok, hogy valamennyire az vagyok. Többé nem kétséges számomra, hogy Pilinszky János *par excellence* katolikus költő volt.